

A város életének új korszakát a II. világháború utáni időszak jelentette. A háborús károok föltárása és az újjáépítési munkálatok megkezdése Zsemlye Ferenc kommunista párti polgármester nevéhez fűződik, aki a város első tisztségét a sorsdöntő 1945 és 1949 közötti években viselte. Ő külön szakembert bízott meg egy átfogó városfejlesztési terv kidolgozásával.⁷⁶ Aztán Szolnokon az első tanácsválasztáson 101 tanácstagot és 50 póttagot választottak meg. A 101 tanácstag közül 67 ipari munkás, 11 szegényparaszt és 4 középparaszt, 3 kisiparos, illetve kiskereskedő és 16 értelmiségi volt. A Szolnoki Városi Tanács alakuló ülését 1950. október 30-ra hívták össze.⁷⁷

Közben Szolnok város lakosság száma is dinamikusan fejlődött. Az 1850. évi 10 617 főhöz képest a vármegyeszékhelyé válás évében (1876) 15 847 lakost,⁷⁸ a trianoni békediktátum évében (1920) pedig már 31 065 lakost számlált a település. A II. világháború alatt a mintegy negyvenezer lakosú megyeszékhely lélekszáma a légítámadások következtében mintegy tizedére, kb. négyezer főre zsugorodott össze. Az 1960-as években haladta meg a város lakosság száma ismét a negyvenezer főt, majd 1970-re ez a szám is mintegy másfélszeresére, 63 467 főre nőtt. Végül, a rendszerváltozás időszakában (1990) volt a legnagyobb a város lakóinak száma, 78 328 fővel.⁷⁹ Azóta a település népessége ismét folyamatosan csökkenő tendenciát mutat, melynek oka a rendszerváltozás óta eltelt időszak gyökeres gazdasági és társadalmi változásaiban keresendő. 2012-ben Szolnok az ország tizedik legnépesebb városa, melynek mintegy 73–74 ezer lakosa van.

S habár időközben, 1949-ben a megye nevét egyszerűen, ha úgy tetszik, a Szent István-kori Szolnok megyére redukálták,⁸⁰ majd a rendszerváltozás után visszakapta történelmi tájegységeket is magában hordozó elnevezését, a város közigazgatási státuszát, a megyeszékhelyi rangot mindmáig őrzi, a rendszerváltozás után kapott települési státuszával, a megyei jogú városi ranggal együtt.

Kis Krisztián Bálint

A györkönyi bor és a pincefalu története

A Tolna megyei Györköny község a Dél-Mezőföld egyik jellegzetes települése. Első adatunk a helységről 1333-ból való, amikor pápai tizedszedők jártak a megyében. A helység a Hunyadiak korában hosszabb-rövidebb ideig *oppidum*, azaz mezőváros is volt. A török hódoltság kezdetén Györköny továbbra is őrizte korábbi pozícióját a környéken. Ebből az időből származnak az első ismereteink az itteni szőlő- és borkultúráról is. Györkönyben 1552-ben a musttized az összes adónak több mint egyharmadát tette ki, és a legtöbb volt a Simontornyai szandzsákban, tehát igen jelentős szőlőtermesztés folyt ekkor a területén. A hajdan virágzó középkori település azonban a XVII. század végére elpusztult.

A XVIII. század elején, 1718-tól kezdődően egy új, túlnyomórészt német eredetű népesség tette ismét lakhatóvá ezt a földet. Elsőként Moson megyéből és Sopron megyéből, a Fertő tó környékéről érkezett néhány magyar és német (Heidebauer) evangélikus család, majd az 1720-as években, nagyobb létszámban a németországi Hessen tartományból kivándorolt protestánsok csatlakoztak hozzájuk. Az újonnan betelepülők megtalálták a korábbi szőlőművelés nyomait is, és felújították ezt a tevékenységet. A hozzáértést otthonról hozták magukkal. A Heideboden (a mai Burgenland) területéről és kiváltképp a Rajna-vidékről hozott szőlőművelési kultúrának és borászati tudásnak a birtokában Györköny hamarosan ismét a környék egyik legfontosabb bortermő helyévé vált. Földesuruk, Meszlenyi János is kiemelkedően fontosnak tartotta a szőlőtermesztés ösztönzését. A györkönyiekkel 1722-ben kötött szerződésének második pontjában ez áll: „Az szőlőjükre is hét esztendei szabadságot engettem, az melly eltelvén, nona-val [kilenced] tartoznak, mint más helységekben.” A német telepesek XVIII. század eleji életmódját leginkább Bél Mátyás leírásából ismerhetjük meg. Munkájában többször is szól róluk. Dicséri szorgalmukat, amelynek eredményeképpen „olyan helyeken szüretelnek szőlőt, ahol néhány év előtt a szőlőnek hírét sem hallották”. Ennek a szorgos munkának az eredménye, hogy amíg 1730-ban még csak 10 akónyi adót kellett borból a györkönyieknek leadniuk, 1752-ben már 853 akót szolgáltatott be a falu.

⁷⁶ Szolnok könyve, 271 és 152.

⁷⁷ Adatok II. 253.

⁷⁸ Szolnok, 112.

⁷⁹ Szolnok népességének alakulása (fő) [1850–2011 – diagram]. Internetes forrás: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Szolnok> A letöltés dátuma: 2012. október 19.

⁸⁰ Adatok I. 21.

A szőlőhegy a XVIII–XIX. században gazdasági, közigazgatási egység volt. (Azonos a hegyközséggel.) A birtokos gazdák közösségi szervezetét nevezték így. A közösség a szokásjog és a földesúri jóvágyással született hegytörvények alapján tevékenykedett. Ezek a rendszabályok a szőlőbirtokosok vagyoni- és jogvédelmére, a szőlők művelésére és a szőlőhegyen való viselkedés normáira vonatkoztak. Györköny Tolna megyében azon helységek közé tartozik, ahol az elsők között alkották meg a hegytörvényeket. A *Promontoralis Artikulusokat*, azaz a *Szőlő Hegybéli Törvényeket* 1811. március 12-én hozták meg az úriszéken a földesurak, a megyei közgyűlés pedig 1814. május 1-jén véglegesítette a szabályzatot. A györkönyi hegytörvények 42 cikkelyt (cikkelyt) tartalmaznak. A bevezető így szól: „*Ugyan Györköny Helységnek Birtokos Földes Urai agyuk tudtára, akiknek illik: Hogy mi megfontoltván, hogy helységünknek határában sok és nagy szőlők vagynak, melyekben nem vető borok teremnek és hogy ha a szőlők annak módgya szerént műveltetnének, [...] bővebbenis teremnének, és a borok is jobbakk lennének, mely által mind nekünk Földes Uraknak, mind pediglen a szőlős gazdáknak és jobbágyinknak hasznok szaporodna.*”

Az 1. cikkely rendelkezik arról, hogy minden esztendőben Szent György napján kell megválasztani a hegybíró és a két hegyemestert, akik a következő vasárnap a templomban a község jelenlétében a kötelességeikre megesküsznek. A következő cikkely szerint ugyanezen a napon mindenki hallatára a törvények felolvastassanak, és 14 napon belül „*ki-ki minden kifogás nélkül a szőlőknek gyepűit, árkaikat, kapuit és ajtáit jól meg tsinálja*”. A 3. pontban rögzítik, hogy három lajstromot kell vezetni: az egyikben „*be írva légyen hogy melyik Földes Urak birtokában kinek hány kapás szölleje vagyon az Öreg Hegyen ugy az új szölő hegyen*”, a másodikban az eladásokat, elcsereléseket, illetve „*elvesztéseket*” (szőlő, présház vagy tisztség) kell bejegyezni, a harmadikba pedig, hogy ki, mikor, miért és miképpen lett büntetve. A 4–5. cikkely a hegybíró és hegyemesterek ellenőrzési kötelességeit tartalmazza, amely a szőlőkre és a présházakra egyaránt vonatkozik. Mivel leginkább a pincékben, présházakban követtetnek el a gonoszságok, és a lopott jószágok és a rossz emberek is ott rejtőznek, ezért ezeket gyakrabban kell kívül-belül megvizsgálni, a tulajdonosok pedig kötelesek az ellenőrző személyeket oda beereszteni. A 10. cikkely előírja, hogy a hegybíró és a hegyemesterek évente három alkalommal kötelesek „*közönséges gyülekezetet tartani*”, azaz beszámolni: Szent György napon, Szent Jakab utáni vasárnapon és Szent Mihályt követő vasárnapon. Minden alkalommal fel kell olvasni a hegytörvényeket. Azonkívül az elsőt meg kell állapítani a szőlőmunkások bérét; a másodikban a szőlőpásztorok felől kell határozni, akit gondosan kell kiválasztani: „*gyűlevészek, ismeretlenek és kártevők ne választassanak*”; a harmadikon pedig javaslatot kell tenni a szüret időpontjára a földesurak számára, „*mert ennek meghatározása teljességgel a Földes Uraktól függ*”. Ezt követően az egyes cikkelyk meglehetősen csapongóan foglalkoznak a különböző büntetésekkel. A 19. cikkely szerint szüret előtt az előjárásnak meg kell mutatni a présházat, pincét, kádakat, hordókat, prést, hogy annak állapotát megvizsgálhassák. A 20. pont a présházak eladásáról rendelkezik. Csak a földesúr tudtával és engedélyével lehet eladni. A tulajdonosnak elsőként a fiainak kell felajánlania megvételre, másodsorra a testvéreinek, majd a szomszédjainak, és ha senkinek sem kell a pince, akkor adhatja el az eredeti vevőnek. A következő cikkely rögzíti, hogy szőlőbe csak szőlőt szabad ültetni. Ettől eltérni csak akkor lehet, ha a hegybíró megállapítja, hogy a terület arra alkalmatlan. Ezután az ember vagy állat által elkövetett kártételekkel szembeni különböző büntetések következnek. A kutya július közepétől szüretig a szőlőkből ki van tiltva. A 29. cikkely igen szigorúan bánik azokkal, akik a szüret időpontját nem tartják be. Aki megszegi a törvényt, annak az egész termése elkoboztatik, szőlője – megbecsültetvén – eladatik, és „*szőlő tartására többé érdemesnek nem tartattatik*”. A 30. pedig azokat bünteti, akiknek az edényei szüretkor piszkosnak találhatók: először csak pénzbüntetés és korbácsütés jár érte, ha második alkalommal is penészesek lennének az edényei, „*tüstént azon motkos edények összeve vagattassanak és töressenek*”. A 24. cikkely szüret után a borok összeírásának idejéről és módjáról rendelkezik. A bor elrejtését és eltitkolását szigorúan büntetik, a feladót viszont megjutalmazták. Az ezt követő cikkelyek a dézmszedést szabályozzák. A szüret befejezésétől a dézmszedésig nem szabad bort vagy mustot haza- vagy máshová vinni, eladni. A 40. cikkely szerint „*Azon testet sanyaritto büntetésekén kívül, melyeket azon Hegybéli Törvények mindgyart helyben végebe vitetni rendelnek, a többi testi büntetések Vasár vagy Ünnepek napokon reggel midőn a nép a templomból jön, nyilvánosan hajtassanak végre.*” Az utolsó, 42. cikkely azt rendeli el, hogy a hegybíró és a hegyemesterek ítéleteiket az urasághoz, tisztjeihez vagy árendátoraihoz (bérlőihez) megvizsgálás céljából bejelenteni kötelesek. A hegytörvényeket a földesurak nevében alapi Salamon Ignác írta alá.

Fentiekből kitűnik, hogy a hegytörvények – elsősorban a földesurak érdekében – a megfelelő mennyiségű és jó minőségű borok előállítását szolgálták. Nem mellékesen azonban ezzel a szőlőt művelő jobbágyok (később gazdák) is jó minőséghez jutottak, miközben rá voltak kényszerítve, hogy az

ehhez szükséges szabályokat betartsák. A hegytörvényeknek is köszönhető, hogy egyes helységekből, így Györkönyben is, kiváló szőlő- és borkultúra alakult ki, amely máig érzeteti hatását.

Kedzetben csak a dombokon, az Ó-hegyen (mai nevén: Nagy-hegyen) és a Kopasz-hegyen voltak szőlők, később a falu köré is telepítettek újakat. A XIX. század végén már több mint 1000 holdon termesztettek szőlőt. Fehér és vörös bort adót egyaránt. A györkönyi jegyző, Hagymássy Sándor (a XIX. század györkönyi születésű, neves írójának, Tolnai Lajosnak az apja) 1829-ben, Egyed Antal kérdőívére válaszolva, ezt írta: „*A veres jobb és tartósabb is.*” Később volt idő, amikor mégis inkább a fehérre esküdtek a helybeliek. A XX. században keletkezhetett az a legenda a györkönyi borról, amelyet Mészöly Miklós írt meg *A kitelepítő-osztagnál* című novellájában: „... a györkönyi fehér elfeledett világmárka, a kevesek közé tartozik, melyek a legviharosabb tengeri szállítást is bírják, nem törik meg a fényük, az első pásttát Forster Benő ügyvéd telepítette ezernyolcszázhetvenkettőben, és a millennium idején verekedtek érte a New York-i éttermek.” Az állítás második fele a szőlőtelepítésről valós alapokon nyugszik. A „világmárka” legendája pedig feltehetően egy Amerikából visszatelepült györkönyitől származhat, aki annak idején fehér bort vihetett magával, amely aztán kibírta a hosszú utat is. Ha New York-ba nem is, de Budapestre bizonyosan eljutott az 1930-as években a györkönyi bor híre. Ekkor több mint tíz fővárosi kocsmában mérték az innen származó nedűt.

A györkönyiek mindig is értettek a jó bor készítéséhez és annak kezeléséhez. A községi előljáróság már a XIX. század vége felé járatta a *Borászati Lapokat*. Amikor 1920-ban az új főjegyző egy borkezelési tanfolyam megtartását indítványozta, a képviselőtestület ezt elvetette, mondván: a község lakossága eléggé szakképzett ezen a területen.

Györkönyben a présházakat és pincéket a szőlőktől távolabb, a falu egy meghatározott pontján, csoportosan építették meg. Ez lett a falu délkeleti végében a *Pincehegy*. Az itteni domb löszös talaja kiválóan alkalmas volt a pincék fűrásához, a felszínre került anyagot pedig a présházak falának döngöléséhez használták fel. Pesty Frigyes 1864-es helynévgyűjteményében olvashatjuk a Pincehegyről mint Györköny nevezettségéről: „... nagy kiterjedésű rendezett présházacsoport mely 398 présházból áll, a község lakosainak kedves mulatóhelye”. Később a présházak száma négyszáz fölé emelkedett, és a XX. század 40-es éveiben a falu több mint ötszáz lakóházához csaknem 450 pince tartozott. Ma is még 300 fölött van a számuk.

A II. világháborúig a lakosság egyik fő jövedelemforrása volt a szőlő és a bor, ennek megfelelően nagy gonddal ápolták az emberek a pincéket és azok környezetét. A présházak nagyon közel épültek egymáshoz, ezért igen szoros emberi kapcsolatok és élénk társasági élet alakult itt ki, melynek ma is szép hagyományai vannak.

Mulatózó társaság és a helybéli fúvószenekar a Pincehegyen az 1930-as években

A II. világháború előtt, a harmincas-nyolcvanas években érte el a györkönyi pincékben tárolt bormennyiség a történelmi csúcspontját. A szőlőterület és a bormennyiség méreteiről egy 1945 őszi készült községi összesítésben szereplő adatsorból kaphatunk képet. A kimutatás szerint az összes szőlőterület: 840 k. hold és 80 öl. A borok mennyisége: fehérből 1200 hektoliter, sillerből 8880 hl, összesen: 10080 hl. A rendelkezésre álló hordók 10 500 hektó bor tárolására elegendőek. A pincék 37 000 hektó bor elhelyezésére alkalmasak. (Az akkor hiányzó hordókat az oroszok vitték el korábban...) Nagyjából ennyi bor lehetett a legjobb évjáratokban a Pincehegyen. Egy hektoliteres vagy nagyobb sajtóból 400 db található a prэшházakban – tudjuk meg ebből a feljegyzésből.

A világháború, majd azt követően a németek kitelepítése mély nyomokat hagyott a Pincehegyen is. Sok pince gazdátlaná vált, egy részük összedőlt, a környezetük elvadult, az utak egy része járhatatlanná vált. A békebeli években még a hentes, a pék és a szódás is rendszeresen kijárt ide, hogy a bor mellé némi harapnivalót adjon vagy az itt kedvelt fröccsbe valót hozza. Ez a hagyomány is végleg megszűnt.

Az 1980-as években elkezdődött egy folyamat a községben a Pincehegy romlásának megállítására. A falu 1985-ben tanácsrendelettel szabályozta a Pincehegy területével, a rajta található és létesítendő építményekkel kapcsolatos műszaki jellemzőket. 1987-ben, a Magyar Televízió Natura Szerkesztőségének a *Szebb, emberibb környezetért* című pályázata keretében, Györköny Község Tanácsa vállalta a pincefalu közösségi célú védelmét, fejlesztését, rendezését. Még ebben az évben kialakították a pincefalu területén – a helyi lakosok összefogásával, nagyrészt társadalmi munkában – egy szabadidőközpontot.

Az 1990-es években sem lankadt a megújulás lendülete. Az Európai Vidékfejlesztési és Falufelújítási Munkaközösség 1990-ben indította útjára az *Európai Falufelújítási Díj* pályázatát. Magyarországról először Györköny község kapott benevezési lehetőséget. A nemzetközi zsűri külön elismerésben részesítette a települést. Idézet az indoklásból: „*A falu és a pincefalu folyamatos felújítása csak a lakosság kezdeményezésével és közreműködésével lehetséges. Az elmúlt évtizedben elért eredmények reményt keltenek Györköny lakóiban, hogy a hagyományok és a pincefalu atmoszférája átmenthető a jövőbe.*”

2003-ban elkészült a település rendezési terve, melynek része a helyi védelem alá vont pincefalu is. 2006-ban megalakult a Györkönyi Pincehegyért Egyesület, amelynek tagjai a Pincehegy építészeti és kulturális örökségének ápolását, továbbvitelét, a Pincehegyhez kapcsolódó turizmus fejlesztését, a Pincehegy környezete, közterületei tisztaságának megőrzését, úthálózatának fejlesztését tűzték ki célul. Ma már évente több közkezdvelt programot valósítanak meg, amelyek közelről-távolról vonzzák a finom borok és a helyi ételspecialitások kedvelőit. Ilyen a *ZEGABO* (ZENés GASztró BOrtura) – júniusban, a *Nemzetiségi Napi nagy bortúra* – augusztusban, a *Szüreti mulatság* – szeptemberben és a *Gácsérok és Újborok* – novemberben.

És egy újabb rangos elismerés: *A Helyi Építészeti Örökség 2007 Nívódíj* címet megosztva kapta Györköny Pincehegy épületegyüttese és (a szintén Tolna megyei) Závod, a helyi védelem alatt álló lakóépületek homlokzatainak felújításáért.

2012-ben, Györköny székhellyel, négy pincefalu összefogásával (Györköny, Páty, Monor, Ócsa) megalakult a Magyarországi Pincefalvak Vidékfejlesztési Szövetsége (MPVSZ). A Szövetségnek jelenleg már tíz pincefalu a tagja: Bölcské, Császártöltés, Cserépfalu, Györköny, Hajós, Monor, Nemesnádudvar, Noszvaj, Ócsa és Páty. 2015 májusában indult el a *Kalandozások magyarországi pincefalvakban* fantáziánévű program, amely egy interaktív kalandjáték keretein belül mutatja be és népszerűsíti a pincefalvakat és azok borászait, vendéglátóit. A programsorozat a különálló pincelátogatásokat, borkóstolókat fogja össze, és a felkeresett pincék száma szerint különböző címekkel jutalmazza a résztvevőket.

A györkönyi pincefalu (vagy ahogy a helybeliek szívesebben mondják: a *Pincehegy*) egyedi hangulatú környezetében, vendégszerető borosgazdák által kínált kiváló borok kíséretében további történeteket, anekdotákat ismerhetünk meg a helyi borkultúra és a pincehegyi élet mélyen gyökerező hagyományairól. Többek között „*a kémény nélküli falu*” elnevezés eredetéről is. Kalandra fel!

Brunn János

Források: Brunn János: Györköny. Egy falu a történelem sodrában. Német Nemzetiségi Önkormányzat, Györköny, 2012; http://www.vati.hu/files/sharedUploads/docs/FVR/2001_09_szam.pdf; <http://www.pincehegy.hu/egyesulet.php>; <http://epiteszforum.hu/kiosztottak-a-helyi-epiteszeti-orokseg-2007-nivodijakat>